

Nowogródek, Niegdyś był stolicą książąt litewskich, a potem miastem wojewódzkim; po rozbiore Polski miasto powiatowe gubernji grodzieńskiej, od roku zaś 1843 gub. mińskiej. W roku 1860 liczył 5844 mieszkańców. Wybudowany na górze, która łączy się z innymi wzgórzami. Na urwisku zwaliska zamku, fundowanego w XIII wieku przez litewskiego księcia Erdźwiłła. Obecnie pozostały od zamku tylko dwie baszty. Na jednej z tych baszt znaczne dotychczas na ścianach są miejsca, gdzie się poczynały dwa wyższe piętra wieżowych komnat; na rogu zaś pozostały szczątki wąskiego kurytarza i murowanych w nim schodów. W tej baszcie na dole jest ciemny otwór do podziemnego lochu. Jest mniemanie, że loch ten ciągnie się na trzy, czy cztery mile pod ziemią, aż do Świtezi, czy do jakiegoś zamku, którego i śladu dziś nie pozostało.

Na drugim wzgórzu wznosi się storozytna fara fundacji Witol-
da, początkowo drewniana, wymurowana w 1719—1726 r. kosztem seminarjum duchowne-

go wileńskiego i konsekrowana w 1776 r. przez biskupa Żółkowskiego, pod wezwaniem Przemienienia Pańskiego, od r. 1839 filja parafjalnego po-Dominikańskiego kościoła. Kościół posiadał piękne obrazy i miał trzy dzwony, z których największy ważył pudów 50 o głosie wybornym i potrzebował 3 ludzi do jego poruszania. Na chórze były dwa kotły miedziane. Kościół zamykał się zamkiem angielskiej roboty, który kosztował 100 talarów. W kościele zachował się pomnik marmurowy, wzniesiony przez Jana Rudominę, kasztelana nowogródzkiego, jego dziewięciu towarzyszom broni, poległym w bitwie pod Chocimem 1621 r. z Turkami. Widać na nim 9 kłęczących rycerzy bez głów, a pod spodem napisane nazwiska: Wieliczko, Wojno, Mogielnicki, Tyszkiewicz i inni, a przy nich kłęczą na przodzie i modli się za ich duszę z różańcem w ręku Rudomina-Dysiatyn. Na cmentarzu koło fary w początku w. XIX jeszcze stała drewniana figura Jana Nepomucena. Trzecie wzgórze zowie się górą Mendoga. Na niem był cmentarz, a 1810 r. stała jeszcze murowana kapliczka. Do 1863 r. w Nowogródku było gimnazjum, pensja żeńska prywatna, oraz odbywały się co rok w marcu kontrakty, na które licznie zjeżdżało się obywatelstwo. W Nowogródku

były kościoły: Jezuitów, Bonifratrów fundacji Kaźmierza Leona Sapiehy, Bazyljanów, zbudowany w 1620 r. przez podkomorzego nowogródzkiego Adama Chreptowicza, przerobiony w r. 1860 na cerkiew prawosławną, Borysa i Gleba, Franciszkanów,

zabrany na cerkiew w 1845 r., Dominikanek, skasowany w 1863 r. i Dominikanów, obecny kościół parafjalny, fundacji wojewody wileńskiego Karola Chodkiewicza. Przy kościele Dominikanów były szkoły, do których uczęszczał nasz wieszcz Adam Mickiewicz. Do pamiątek Nowogródka należy istniejący dotąd dom, będący niegdyś własnością ojca Adama Mickiewicza i przez niego wystawiony, w którym mieszkali stale po śmierci jego rodzice i w którym sławny poeta mieszkał od niemowlectwa aż do ukończenia nauk w nowogródzkich szkołach. Obecnie dom ten należy do adwokata przysięgłego T. Dąbrowskiego.

Do powstania w nowogródzkim powiecie było 16 kościołów, obecnie pozostało tylko 6, mianowicie: 1) we Wsielubiu, 2) w Woronczy, 3) w Nowej Myszy, 4) w Kroszynie, 5) w Darewie i 6) w Połoneczce, zaś zkasowane zostały: 1) w Nichniewiczach, 2) w Starojelnej, 3) w Horodyszczu, 4) w Mirze, 5) w Iszkoldzi (arjański), 6) w Snowie, 7) w Stołowiczach, 8) w Krzywoszyźnie, 9) w Swojatyczach i 10) w Zadwiei.